

**PETRBOK, Václav – SMYČKA, Václav –
TUREK, Matouš – FUTTERA, Ladislav (eds.):
JAK PSÁT TRANSKULTURNÍ LITERÁRNÍ
DĚJINY? Praha : Akropolis, 2019. 288 s.**

Magdalena Bystrzak

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2020.67.3.5>

Výsledkom konferencie, ktorú koncom roku 2018 usporiadal Germanobohemistický tím Ústavu pro českou literaturu AV ČR, je zborník *Jak psát transkulturní literární dějiny?* – príspevok v diskusii, ktorá má svoje lokálne parametre, ale súčasne vo viacerých variantoch už dlhšiu dobu „areálovo“ rezonuje. Keď sa Dalibor Tureček v úvode ku knihe *Národní literatura a komparatistika* (2009) pýtal na možnosti prekonania „izolujúceho limitu dejín národnej literatúry“, ktorý vedie k „skresleniu reálnej kultúrnej situácie“, o rok neskôr na stránkach časopisu *Teksty drugie* hodnotil Ryszard Nycz v štúdiu *Możliwa historia literatury* aktuálnu situáciu literárnej histórie a upozornil okrem iného na „spochybňovanie tradičného modelu chápania a spracovávanía literárnych dejín, ktorý je možné označiť ako národný“. Intencia oboch bádateľov, mimochodom vyjadrená takmer v rovnakom čase, bola v podstate rovnaká. Ak ostaneme na úrovni nie parciálnych štúdií, ale literárnohistorických syntéz, tak výsledky polonistiky a bohemistiky majú prinajmenšom jeden styčný bod. V roku 2019 Anna Nasiłowska publikovala najnovšiu literárnohistorickú syntézu (*Historia literatury polskiej*), v ktorej síce exponovala „európske filiácie“ poľskej literatúry, akcentovala „rôzne väzby medzi národmi, ktoré boli súčasťou Rzeczypospolitej“ alebo ukazovala „spoločné miesta“ so židovskou kultúrou“, no naďalej modelovala svoj výklad v monokultúrnom

rámci. Prekročil „monokultúrny model písania literárnych dejín, ktorý V. Smyčka a V. Petrbok hneď v úvode zborníka *Jak psát transkulturní literární dějiny?* vnímajú ako naďalej platný aj v bohemistike, znamená nielen nanovo empiricky pretriediť materiál, ale súčasne zvolíť perspektívu, ktorá premodeluje alebo prekóduje viaceré interpretačné a naratívne schémy, ktoré sa stali zaužívanou súčasťou odbovového konsenzu.

Príspevky väčšinou signalizujú, čo filter transkulturality ponúka (ako nástroj na uchopenie skúsenosti, ktorá nepokrýva len koexistenciu mnohých národov v priestore strednej Európy, ale súčasne vystihuje „bytie spolu, vedľa seba, v sebe a proti sebe“), aký obsah dokáže „vylúpnuť“ a napokon ako prehĺbuje chápanie lokálnej kultúry a literatúry v nej. Reálne totiž ide o „uvolňovanie“ obsahov, ktoré prekračujú doterajšie hranice alebo ich dokonca spochybňujú. Mení sa vnímanie jednotlivých autorských stratégií a dekodovanie poetiky textov, inak sa uplatňujú periodizačné schémy, opäť sa chveje „stavba“ literárneho kánonu. Transkulturalita ako druh optiky odchádza v týchto súvislostiach od tradičného komparatistického zmysľania, ktoré, ak nadvižem na viaceré pripomienky autorského kolektívu, priamočiara prenášalo určité javy jednej kultúry do prostredia tej druhej, mechanicky pracovalo s problematikou vplyvu alebo porovnávalo kultúry, vidiac v nich autonómne celky (monokultúry). Predpona trans-

„implikuje otvorenejší pojetí kultury“ (s. 11). V týchto súvislostiach zborník predstavuje istý posun vpred, ktorý – ak nebude zastrešený pokusom o literárnohistorickú syntézu – sa bude naďalej pohybovať na úrovni mikro-konceptualizácií (tak v bohemistike, polonistike, ale súčasne aj v slovakistike).

Editori zborníka rozdelili príspevky do štyroch samostatných blokov (*I. Ohlédnutí se po roli transkulturality v literární historiografii*, *II. Modely a metafory transkulturality*, *III. Transkulturalita a historická zkušenost*, *IV. Transkulturalita, intertextovost a překladovost*), ktoré sa navzájom prelínajú a venujú sa možnostiam a limitom písania transkultúrnych literárnych dejín. Základnou témou, ku ktorej sa autori zborníka prirodzene a pravidelne vracajú, je monologický a jazyko- a etnocentrický naratívny model, ktorý v literárnohistorických syntézach doteraz dominoval. Transkultúrny prístup je založený na inej zápletke, a preto ponúka aj iný príbeh. Hneď na úvod sa preto Matouš Turek vracia k obrodeneckým zdrojom monokultúrneho modelu národnej literatúry a podrobne sleduje jeho premeny v „dlhom“ devätnástom storočí (v českom kontexte ho nastolil J. Jungmann a rozvíjali ďalší literárni historici). Kľúčom k téme je vzťah autorov starších literárnohistorických syntéz ku kultúrnemu transferu alebo „kontaminaci čistého ‚národního básnictví‘ vlivem ‚cizího‘“ (s. 25) – modelovanie príbehu nielen prostredníctvom obrodeneckej lineárnej schémy (zlatý vek českej literatúry → úpadok → vzkriesenie), ale aj uplatňovanie hodnotiacich kritérií, v rámci ktorých sa vplyv „cudzieho“ interpretuje väčšinou ako negatívny. M. Turek netvrdí, že dominujúci model je statický, zdôrazňuje aj viaceré posuny v jeho vnútri, no upriamuje pozornosť na opakovateľnosť „generálnych línií“ literárnohistorického rozprávania. Tie sa týkajú nielen českej literárnej historiografie, ale aj česko-nemeckej, vznikajúcej od sedemdesiatych rokov 19. storočia a rovnako identitotvornej, ako tá česká. Romanticcko-nacionálne monokultúrne modely bývajú pritom nekompatibilné, až nezlučiteľné. Transkultúrny príbeh zasahuje

je totiž hlboko do obrodeneckých/romantických „koreňov“ národných identít, prehodnocuje ich základy a samotnú kategóriu národa chápe ako jednu z viacerých identifikačných etikiet, ktorú si jednotlivец/autor môže zvoliť. No môže sa jej aj vyhnúť, akceptovať nejednoznačnosť a hybridnosť vlastnej identity a súčasne pripustiť (si) hybridnú poetiku textu, ktorý píše (myslím tým fenomény intertextu, seba- alebo auto-prekladu a iné, ktoré rozpracováva Václav Petrbock na príklade nemeckých básní K. H. Máchu alebo texty-palimpsesty, o ktorých okrem iného píše Václav Smyčka).

Prechod zo syntetizujúcej „národnej“ do „transkultúrnej“ optiky nie je preto mechanickým posunom interpretačného rámca. Transkultúrne hľadisko pokrýva aj kultúrne a literárne javy, ktoré doterajšie monokultúrne literárnohistorické syntézy buď okrajovo zastrešovali, alebo priam vytesňovali. Súčasne konkretizuje viaceré prepojenia vo vnútri javov, ktoré síce neboli z hľadiska literárnohistorického spracovania periférne, ale pôsobili relatívne autonómne (ako napríklad svetoznámy fenomén pražskej nemeckej literatúry, ku ktorému sa autori príspevkov z viacerých uhlov pohľadu často vracajú – najmä M. Nekula, D. Heimböckel, M. Weinberg alebo J. Budňák, upresňujúc na jeho základe aj metodologické východiská). Samostatnou témou je predošlá literárnohistorická recepcia diel autorov, vyznačujúcich sa pomedzným alebo „vzorovým“ transkultúrnym postavením (F. Kafka, M. Brod, J. Urzidil a ďalší). Retrospektívny pohľad sa preto netýka len naratívnych vzorcov a schém, o ktorých píše M. Turek, ale súčasne zahŕňa viaceré doterajšie čiastkové literárnohistorické interpretácie. Vyžaduje revíziu periodizácie (nové periodizačné návrhy transkultúrnych literárnych dejín českých krajín predkladá Ladislav Futtera) a koniec koncov aj pojmoslovia, fungujúceho ako svorník viacerých autorských prístupov.

Germanobohemistický pokus „transkultúrne“ revidovať všetky základné zložky, bez ktorých je písanie literárnych dejín akéhokoľvek typu neodmysliteľné (naratívny model, periodizácia, pojmový aparát, selekcia materiálu

272 a upresňovanie východísk, z ktorých je možné čerpať a pod.) je síce len ďalším krokom v „tradičnom“ výskume aj stredoeurópskych (hybridných) identít a kultúr, no súčasne naznačuje, aké miesto by na tomto výskumnom poli mohla zaujať literárna veda. Zodpovedá aj na otázku, aký typ myslenia je jej vlastný alebo ako sa „vrátiť“ – v záplave kulturologických prístupov a eklektických postupov – k literárnovedným fundamentom. V inom národnom kontexte sa s obdobnou témou dlhodobo konfrontuje polonistika, keď sa napríklad pokúša uvažovať tak o kultúrnych dejinách literatúry (ŁEBKOWSKA, Anna – BOLECKI, Włodzimierz: *Kulturowa historia literatury*. Warszawa : IBL, 2015. 596 s.), ako aj o tom, či písanie ďalších dejín literatúry je naďalej zmysluplné. (Ako píše Jan K. Hon: „Kdo se ptá, jak psát literární dějiny, si už odpovéděl na otázku, zda ještě vůbec psát literární dějiny“, s. 189). Zborník *Jak psát transkulturní literární dějiny?* je v týchto súvislostiach súčasťou širšej tendencie prepojiť literárnu históriu s aktuálnym výskumom v humanitných a spoločenských vedách. No súčasne ju – ako literárnovednú disciplínu – habilituje už tým, že ju zbavuje monologického a dlhodobo zaužívaného rámca a stavia ju do centra záujmu širšej akademickej (literárnovednej) komunity.

Je to však len jeden z vonkajších prínosov tejto publikácie, ktorá sa pohybuje v užšom poli germanistických, bohemistických a germano-bohemistických štúdií. Hĺbkovým prínosom je snaha metodologicky uchopiť a textovo doložiť

„jednotu v rôznorodosti“ a následne vytvoriť nový modelový príbeh lokálnej literatúry. Ten by bol zastrešený literárnohistorickou syntézou, neopierajúcou sa o etnocentrický naratív, ktorý na základe národných kritérií nielen spájal, ale aj vylučoval. Ide o vytvorenie alternatívy, ktorá pripomína a súčasne opakuje, že predstava homogénnej národnej kultúry a národnej literatúry bola neoddeliteľná od ideologických, prípadne politických požiadaviek tej či onej doby, a preto bola dobovo podmieneným konštruktom.

Konštrukt, ktorý mal romantické východiská, sa opieral o tri základné „jednotiace“ piliere – jeden ľud, jeden jazyk, jedno teritórium. Oproti tejto herderovskej predstave transkulturný príbeh nehľadá jednotu a súčasne je ateleologický. Akceptuje premenlivé kontexty a diskontinuitné momenty, opisuje „pletivo nejrůznějších průniků a překryvů“ (s. 104), „rozplétá předivo vztahů“ (s. 190), hľadá „skrytá spojení a společná funkční pole“ (s. 221). Ak má predsa len – okrem samotného poznania „reálnej kultúrnej situácie“, o ktorej písal D. Tureček – splniť už akýkoľvek cieľ, tak je to zvýšenie citlivosti na vskutku meandrické sebaidentifikačné procesy, ktoré v strednej Európe prebiehali na základe viacerých deliacich čiar, vrátane tých národných. Bez literárnohistorických syntéz je výklad literatúry, najmä školský, prakticky nemožný. Aj preto stojí za to pýtať sa, ako písať transkulturne literárne dejiny, aj keď „zjednocujúca“ odpoveď na otázku ani tentoraz nezaznieva.

Mgr. Magdalena Bystrzak, Ph.D.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: magdalena.bystrzak@savba.sk